

קווי ההתפתחות העיקריים של המשק

בשנת 1965 חלה האטה בגידולו של התוצר הלאומי וחל צמצום בגירעון בחשבון השוטף של מאזן התשלומים, לאחר גידולו הרב ב-1964. בתחום הכספים חלה האטה נוספת בעליית אמצעי התשלום, לאחר שגידולם הואט כבר ב-1964, אך, לעומת זאת, הוחש קצב העלייה ברמת המחירים. לאחר מספר שנים של פעילות כלכלית מוגברת, שבהן עלה התוצר הלאומי הריאלי בשיעורים גבוהים מאוד, 10 עד 12 אחוזים לשנה, הוא עלה ב-1965 ב-7 אחוזים בלבד. האטה זו מוסברת רק בחלקה הקטן על ידי ההאטה בגידול האוכלוסייה וכוח העבודה ובעיקרה על ידי הגורמים הבאים: צמצום היקף ההשקעות הנכסים ובמלאי, לאחר גידולן הרב ב-1964, האטת הפעילות בענף הבנייה, גורמים מצד ההיצע, שהביאו לירידה בתוצר החקלאי הריאלי, וכן גורמים אחרים שהביאו להאטת גידולו של הביקוש הכולל במשק. כנגד זה חלה עלייה ניכרת בצריכה הציבורית, סך כל הביקוש המקומי עלה ב-4.8 אחוזים, לעומת גידול בשיעור 12.8 אחוזים ב-1964.

ההאטה בגידול התוצר היתה מלווה בירידה בעודף היבוא. לאחר העלייה התלולה שחלה בעודף היבוא בשנת 1964, שהגיעה ל-31 אחוזים, ירד עודף היבוא ב-1965 ב-9 אחוזים — מ-569 מיליון דולר ב-1964 ל-521 מיליון דולר ב-1965, ירידה בסך 48 מיליון דולר. היבוא עלה ב-1965 ב-46 מיליון דולר — עלייה בכ-4 אחוזים בלבד, לעומת עלייה ב-17 אחוזים ב-1964. יבוא המוצרים עמד על אותה רמה כמו אשתקד, והגידול נבע כולו מעליית יבוא השירותים.

היציבות ביבוא המוצרים היא תוצאה משולבת מהחלשה מסוימת בביקוש ליבוא, בעקבות ההאטה של הפעילות הכלכלית, מצד אחד, והירידה בנוטיות המשק, שפעלה בכיוון של הקטנת הביקוש למלאי של מוצרי יבוא, לאחר שהוא עלה בהיקף רב אשתקד, מצד שני. כן חלה ירידה ביבוא מספר מוצרים, אשר מסיבות שונות, חלקן כלכליות וחלקן בגלל עיתוי מקרי (כגון יבוא אניות), עלה יבואם בשיעור רב ב-1964.

ההכנסות מיצוא עלו בשנת 1965 ב-94 מיליון דולר — גידול בשיעור 14.5 אחוזים, לעומת גידול בכ-8 אחוזים אשתקד. החשת הגידול ביצוא נובעת כולה מעליית היצוא החקלאי, ובמיוחד יצוא פרי ההדר. ביצוא היהלומים וביצוא התעשייתי האחר חלה האטה לעומת שיעור הגידול אשתקד. למעלה מ-55 אחוזים מתוספת היצוא התעשייתי מקורם ביהלומים ובאשלג. יצוא השירותים עלה באותו השיעור כמו אשתקד.

במחירים קבועים עלה סך היצוא ב-9.0 אחוזים, והיבוא ב-1.7 אחוזים, מחירי היצוא עלו יותר ממחירי היבוא. כחמישית מהירידה בעודף היבוא ניתן ליחס לשיפור תנאי הסחר של ישראל. בסך, יבוא ההון (העברות ומילווות לזמן ארוך ובינוני) חלה ירידה קלה, מ-604 מיליון דולר ב-1964 ל-596 מיליון דולר ב-1965. חלה ירידה בתקבולי פיצויים אישיים מגרמניה ובהשקעות, ואילו בסכום המילווות חלה עלייה. כן חל גידול ניכר בהתחייבויות לזמן קצר. הירידה בעודף היבוא והעלייה באשראי לזמן קצר מחוץ לארץ השתקפו ב-1965 בגידול רב ביתרות במטבע חוץ של המשק. יתרות אלה עלו ב-106 מיליון דולר.

הנכסים, נטו, במטבע חוץ במערכת הבנקאות עלו ב-73 מיליון דולר, לעומת גידול בסך 14

מיליון דולר אשתקד¹. אולם, בשנת 1965 חל גידול רב בחשבונות פו"ק ותמ"מ — כ-57 מיליון דולר — כך שהמרת מטבע חוץ באמצעי תשלום היתה בהיקף לא רב. האשראי הבנקאי לציבור גדל ב-136 מיליון ל"י והאשראי הבנקאי לממשלה גדל ב-55 מיליון ל"י. שני הסכומים הללו נמוכים מאלה של 1964.

סכום אמצעי התשלום עלה מראשית השנה ועד סופה ב-11 אחוזים. הרמה הממוצעת של אמצעי התשלום ב-1965 היתה גבוהה ב-9 אחוזים בלבד מהרמה הממוצעת ב-1964, שיעור הגידול הנמוך ביותר בתקופה האחרונה. ב-1964 עלתה הרמה הממוצעת של אמצעי התשלום ב-13 אחוזים. כתוצאה מהאטת הגידול באמצעי התשלום והעלייה בתוצר הלאומי וברמת המחירים, חל צמצום בעודף הנזילות של המשק — עודף זה גדל בממדים גדולים בשנים 1962 ו-1963. הדחקות בתחום המוניטארי התבטאה גם בעליית מה בריבית, במיתון הגידול בתיווך בשטרות וכן בירידת סכום המילווה הממשלתי קצר המועד.

למרות ההאטה בהתרחבות המוניטארית, חלה החשה בעליית רמת המחירים במשק. מדר המחירים לצרכן עלה מראשית השנה ועד סופה ב-8 אחוזים, לעומת עלייה ב-5 אחוזים במשך שנת 1964. ההחשה בקצב העלייה של המחירים הקיפה גם את מחירי הצריכה הציבורית. מחירי ההשקעות עלו בשיעור דומה לזה של אשתקד. מחירי התוצר עלו בשיעור 10 אחוזים בקירוב לעומת 5 אחוזים ב-1964. בולטת במיוחד עליית מחירי המוצרים התעשייתיים, לאחר תקופה של יציבות יחסית.

עליית המחירים קשורה בהמשך קיומם של לחצי ביקוש בחלקה הראשון של השנה, שמקורם בהשפעה הדחוויה של ההתרחבות המוניטארית המואצת ב-1963, שלא באה לידי ביטוי מלא בעליית מחירי מוצרים ושירותים בשנים הקודמות. כמו כן קשורה החשת העלייה במחירים ב-1965 בהרפיית הריסון המינהלי של מחירי התעשייה ובמדיניות הממשלה להורדת סובסידיות, שהשתקפה בעליית מחירים לצרכן. עליית מחירי הצריכה הציבורית משקפת את עליות השכר הגדולות בסקטור הציבורי.

הירידה בשיעור הגידול של התוצר הריאלי התבטאה בעיקר בענפי החקלאות והבנייה. בחקלאות חלה ירידה בשיעור 2-3 אחוזים בתוצר הריאלי אחרי הגידול הרב בתוצר — 17 אחוזים — בשנה הקודמת. ירידה זו היא בחלקה תוצאה של צמצום מכון בייצור ובהשקעות, כדי למנוע ירידה ברווחיות הענף, ובחלקה היא תוצאה של ירידה בפיריון גורמי הייצור, אשר לפי שעה יש לה הסברים חלקיים בלבד בירידת ניצולת של המבנים של בעלי החיים לבשר ובירידה ביבולים ממוצעים לאחר יבולי שיא בשנה הקודמת.

ענף הבנייה עבר במשך השנה ממצב של הרחבת הפעילות בראשית השנה למצב של צמצום בסופה. בממוצע חלה בתפוקת ענף הבנייה עלייה קלה בלבד, לאחר ההתרחבות המואצת של השנים האחרונות. ההאטה התבטאה בהקטנת התחלות הבנייה — בעיקר בבנייה הציבורית למגורים, אחרי היקף רב של התחלות ב-1964 — האטה בביקוש לדירור ובבנייה לענפי התעשייה והחקלאות.

בתעשייה גדלה התפוקה ב-10 אחוזים, שיעור הנמוך אף הוא משיעורי הגידול בשנים האחרונות. בחלקה משקפת האטה זו את ההאטה בביקוש לחומרי בנייה ולמוצרי צריכה בני קיימא וצמצום באספקה של מוצרי מזון חקלאיים, ובחלקה היא קשורה בהאטה בהרחבת היצוא התעשייתי, שנבעה ממגבלות מצד ההיצע.

בענפי השירותים נמשך הגידול בדומה לשנים הקודמות: כנגד האטה בגידול התפוקה בענף התחבורה, בולטת העלייה במוסדות שלא למטרת רווח ובסקטור הציבורי.

ההאטה בגידול התוצר קשורה בגידול איטי יותר במספר המועסקים: מספר המועסקים גדל ב-1965 ב-3.1 אחוזים, לעומת גידול בשיעור 4.6 אחוזים אשתקד. ירידה זו נובעת מעלייה

¹ סך הנכסים במטבע חוץ, בניכוי פיקדונות תושבי חוץ והתחייבויות אחרות של מערכת הבנקאות לחוץ לארץ.

איטית יותר באוכלוסייה, ומהרפיה בלחץ בשוק העבודה, שהביאה לירידה בהשתתפות בכוח העבודה ולעלייה במספר מחפשי העבודה. התוצר למועסק גדל בכ-4 אחוזים, לעומת גידול ב-7 אחוזים בשנתיים הקודמות.

האוכלוסייה הממוצעת גדלה בשנת 1965 בשיעור 3.4 אחוזים, לעומת 4.0 אחוזים בשנת 1964. ההאטה נובעת מצמצום היקף העלייה. מתחילת 1965 עד סוף השנה גדלה האוכלוסייה ב-73 אלף נפש, שהם גידול ב-2.9 אחוזים, לעומת גידול ב-96 אלף נפש, שהם 4.0 אחוזים במשך 1964. במקביל להאטה שחלה בגידול האוכלוסייה כולה, חלה גם האטה בגידול האוכלוסייה בגיל העבודה. החלשת הביקוש לעובדים הביאה, כנראה, ליציאת עובדים שוליים מכוח העבודה, וחלה ירידה קלה בהשתתפות בכוח העבודה האזרחי — זו גדלה ב-3.2 אחוזים. החלשת הביקוש לעובדים הביאה לעלייה קטנה במקצת — בשיעור 3.1 אחוזים — במספר המועסקים, וכתוצאה מכך היא הביאה לעלייה במספר מחפשי העבודה בכאלף איש, שהתרכזה במחצית השנייה של השנה. נתוני הממוצע היומי של האבטלה הרשומה, לעומת זאת, מצביעים על ירידה מתונה באבטלה, אך גם הם מורים על עליית האבטלה בראשית 1966.

בשנת 1965 חלה עלייה יוצאת דופן בשכר בשירותים הציבוריים בשיעור 26 אחוזים בקירוב בממוצע לעובד — בעוד אשר בענפים האחרים עלה השכר בשיעור דומה לשנים הקודמות. בסך הכול עלה השכר לשעת עבודה ב-16 אחוזים, לעומת 11-12 אחוזים בשלוש השנים האחרונות. הלחץ הגובר והולך בשנים הקודמות יצר, ברוב ענפי המשק, הפרש ניכר בין שיעורי העלייה למעשה בשכר לבין שיעורי העלייה שנקבעו בהסדרים המוסדיים. האטה הביקוש לעובדים בשנת 1965 הביאה לכך, ששיעור העלייה הממוצע ברוב ענפי המשק גבוה רק במקצת ממה שנקבע בהסדרים המוסדיים.

מלאי ההון הגולמי של המשק גדל במשך שנת 1965 ב-10 אחוזים, בדומה לשיעור הגידול ב-1964. בגלל העלייה הרבה בהשקעות ב-1964 — עלייה שהגדילה את מלאי ההון בענפי המשק בתחילת 1965 — ובגלל ההאטה בגידול במספר המועסקים, עלה מלאי ההון למועסק בענפי המשק ב-8 אחוזים, לעומת עלייה ב-6 אחוזים ב-1964.

ההשקעה הגולמית הריאלית ירדה ב-6 אחוזים, לאחר עלייה גבוהה במיוחד — 22 אחוזים — ב-1964. חלק מירידה זו נעוץ בתנודות חריפות בשני סעיפים: ההשקעה במלאי ובאניות.

בשאר סעיפי ההשקעה חלה עלייה ב-2 אחוזים, לאחר עלייה ב-14 אחוזים בשנת 1964. בולטת הירידה בהשקעות במחצבים, עם התקרבות ההשקעות במפעלי ים המלח לסיימו. כן נמשכה הירידה בהשקעות בחקלאות ובהשקיה. בהשקעות בבנייה למגורים חלה עלייה בכ-3 אחוזים, המשקפת את ההיקף הרב של גמר דירות, שבנייתן החלה ב-1964. בסך ההשקעות בתחבורה חלה ירידה בכ-13 אחוזים: חלה ירידה ניכרת בהשקעות באניות וירידה קלה יותר בדואר ונמלים; לעומת זאת, חלה עלייה ניכרת בהשקעות בכבישים.

סך הצריכה הפרטית הריאלית עלתה בשיעור 8.5 אחוזים, והצריכה לנפש עלתה בכ-5 אחוזים. שיעורים אלה נמוכים יותר מאשר בשנים הקודמות וקשורים בעלייה האיטית יותר שחלה בהכנסה הריאלית. בולטת ההאטה ברכישת מוצרי צריכה בנייִקיימא — עלייה ב-5 אחוזים בלבד, לאחר עלייה ב-23 אחוזים בשנת 1964. הירידה העיקרית חלה ברכישת כלי רכב פרטיים, וגם ברכישת ציוד למשק הבית חלה האטה ניכרת.

כן חלה האטה בצריכת מוצרי מזון חקלאיים, במקביל לצמצום ההיצע ולעליית המחירים של מוצרים אלה. בצריכת השירותים חלה עלייה בכ-11 אחוזים. העלייה בולטת במרבית סעיפי השירותים, ובעיקר בשירותי מוסדות ללא מטרת רווח, והיא נובעת מפעילותן המרובה של המפלגות בשנת הבחירות.

בשנת 1965 חל גידול רב בהוצאות הסקטור הציבורי, במיוחד בהוצאות הממשלה והרשויות המקומיות, בעוד אשר הוצאות המוסדות הלאומיים ירדו במקצת. עיקר העלייה קשור בהעלאות השכר

אינדקסות להתפתחות המשק, 1962 עד 1965

(אחוזים)

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת			
1965	1964	1963	1962
המקורות והשימוש בהם			
(מחירים קבועים)			
4.8	12.8	8.0	12.2
סך כל המקורות			
7.0	10.3	11.6	11.9
התוצר הלאומי הגולמי			
8.3	11.1	10.6	11.9
הצריכה הפרטית			
4.7	6.8	6.3	7.1
הצריכה הפרטית לנפש			
11.0	4.8	6.6	11.1
הצריכה הציבורית			
-6.1	21.9	3.5	13.6
ההשקעה הגולמית			
סחר החוץ, מוצרים ושירותים (בדולרים)			
4	18	6	12
היבוא			
14	8	21	18
היצוא			
-9	31	-11	5
עודף היבוא			
האוכלוסייה ומספר המועסקים			
3.4	4.0	4.0	4.5
האוכלוסייה הממוצעת			
3.1	4.6	5.1	5.7
מספר המועסקים			
המחירים וההכנסה הלאומית (הנומינלית)			
16	11	11	12
השכר לשעת עבודה רגילה			
10	5	8	7
מחיר התוצר הלאומי			
8	5	7	10
מדד המחירים לצרכן (ממוצע שנתי)			
18	16	25	19
ההכנסה הלאומית			
14	12	20	14
ההכנסה הלאומית לנפש			
כספים			
9	13	31	17
אמצעי התשלום (ממוצע שנתי)			
10	20	20	18
האשראי הבנקאי לציבור (ממוצע שנתי)			

ותשלומי השכר הרטרואקטיביים. לעומת זאת, היתה העלייה בגביית מיסים איטית יחסית — גידול ב־17 אחוזים — שהינו הנמוך ביותר בארבע השנים האחרונות.

התפתחויות אלה משתקפות בעליית עודף הביקוש של הסקטור — בכ־100 מיליון ל"י — ובירידה בחיסכון של הסקטור הציבורי.

כן חלה עלייה בהזרמת אשראי, נטו, מהסקטור הציבורי לסקטורים המקומיים האחרים. דבר זה קשור בהרחבת מתן האשראי, מצד אחד, וצמצום בקבלת מלוואות פנים (מלוואה קצר מועד) וגביות על חשבון חובות, מצד שני.

העלייה בעודף הביקוש ובמתן אשראי, נטו, למשק הביאה להזדקקות גדולה יותר לאשראי, בעיקר בקבלת מלוות מחוץ לארץ, שהגיעו ל-480 מיליון ל"י — ב-184 מיליון ל"י יותר מאשר ב-1964.

מערכת זרמי האשראי בין הסקטורים במשק מראה, כי למרות העלייה באשראי מן הסקטור הציבורי חלה, כנראה, ירידה בסך-כל האשראי שקיבל סקטור העסקים ב-1965 בהשוואה לשנת 1964 (במיוחד פחתה תוספת האשראי ממערכת הבנקאות). משקי הבית קיבלו אמנם מעט יותר אשראי מאשר ב-1964, אך עלייה זו קווצה על-ידי תוספת אשראי שנתנו משקי-הבית לסקטורים הפינאנסיים: פיקדונות פז"ק ותמ"מ במערכת הבנקאות וצבירה בקופות גמל וחברות ביטוח.

בשנת 1965 ירד שיעור החיסכון מתוך התוצר הלאומי הנקי והגיע ל-4.2 אחוזים, לעומת 5.8 אחוזים ב-1964. ירידה זו מקורה בהקטנת החיסכון של הסקטור הציבורי ושל המוסדות שלא למטרת רווח, בעוד אשר שיעור החיסכון של הסקטור הפרטי (משקי בית ועסקים) עלה במקצת.

בסיכום, שנת 1965, ובעיקר מחציתה השנייה, נשאה אופי של תקופת מעבר, שבה פעלו בצד לחץ הביקוש, שאפיין את המשק בשנים האחרונות, גם גורמים אחרים שהביאו לעליית המחירים. לקראת סוף השנה הלך ונתחסל הלחץ מצד הביקוש, ולצד המיתון בפעילות הכלכלית, החלה להסתמן גם עלייה קלה בהיקף האבטלה — עלייה שנמשכה בראשית 1966 — ועולה משקל ההוצאות בין הגורמים הדוחפים לעליית מחירים.

עם זאת, החלשת הביקוש בשוק המקומי, הביאה אמנם לשיפור מאזן התשלומים, דרך האטת היבוא, אך עד כה לא הביאה להפניית גורמי הייצור — שהשתחררו, כתוצאה מהחלשת הביקוש והחשיפה של ענפי ייצור פחות יעילים ליבוא מתחרה — לענפי היצוא. אם כי בשנים האחרונות חלה עלייה בפריזון הייצור, הרי העליות בהוצאות פעלו בכיוון של הקטנת כדאיות היצוא. דבר שאין בו כדי לעודד הגדלת השקעות והרחבת כושר הייצור בענפי היצוא. אם תימשך העלייה בהוצאות, יוחרפו יותר המגמות הללו.

שיפור מאזן התשלומים בטווח הארוך תוך שימוש יעיל יותר בגורמי הייצור של המשק מותנה, בסופו של דבר, בהגדלת היצוא. תוך המשך החשיפה של ענפי ייצור פחות יעילים ליבוא מתחרה.